Experimentare și ameliorare în lucrările lui John Evelyn

Oana MATEI

Universitatea de Vest Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, cercetător postdoctoral
The West University of Timișoara, The Faculty of Letters, History, and Theology, postdoctoral researcher
Personal e-mail: oanamatei@yahoo.com

Experimentation and amelioration in the works of John Evelyn

In this paper I will argue that we can trace an undulating line between the Hartlib Circle and the Royal Society based on the interest for husbandry, experimentation, and amelioration. If in the years preceding the 1660s husbandry focused more on technological projects of amelioration of the fallen nature (soil, plants, human beings as well), starting with the beginning of the Royal Society, the accent moved from spiritual salvation to experimental purposes. This shift of attention is present in John Evelyn's approach of the topic. In the late 1650s, Evelyn's vision on husbandry entailed the moral dimension of religious salvation, while in the 1660s, he minimized his interest for religious purposes and turned his attention to experiments and "scientific" aspiration.

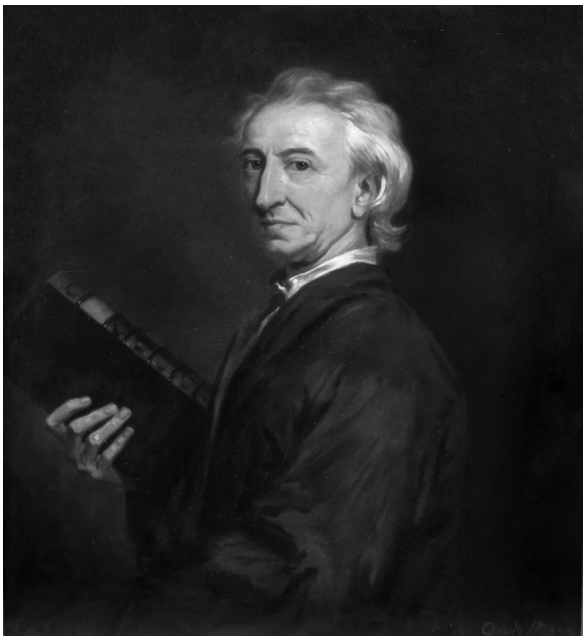
Keywords: husbandry, experimentation, amelioration, John Evelyn, the Hartlib Circle

Cercul lui Hartlib

La mijlocul secolului al șaptesprăzecelea problema cultivării[1] a fost mult discutată în Cercul lui Hartlib. Samuel Hartlib, un prusac polonez refugiat în Anglia din cauza Războiului de Treizeci de Ani, este inițiatorul unui fenomen de proporții impresionante, fenomen ce poartă numele de Cercul lui Hartlib, în realitate o rețea de corespondenți împrăștiați în mai toată Europa (inclusiv pe teritoriul Transilvaniei), cu activitate între anii 1630-1660 (nume marcante ale Cercului ar fi: Jan Amos Comenius, John Dury, Robert Boyle, John Evelyn, René Descartes, Marin Mersenne, Johann Valentin Andreae și mulți alții). Fiind în centrul acestei rețele impresionante de corespondenți, Hartlib a facilitat publicarea multor materiale, transmițând opinii, împărtășind idei, editând și uneori chiar plătind costurile de tipărire pentru volume care cuprindeau propuneri noi și interesante. Dacă în anii 1630-1640 temele de interes major ale Cercului se concentrau în jurul ideilor de pace eclesiastică și reformă a educației, în anii 1650 (mai exact, chiar de la finalul anilor 1640), atenția lui Hartlib și a unei părți semnificative a rețelei sale de corespondenți s-a întors către cultivare.

În această lucrare voi arăta că se poate trasa o linie de continuitate între Cercul lui Hartlib și Societatea Regală (The Royal Society of London for Improving Natural Knowledge fondată la Londra în 1660) bazată pe interesul pentru cultivare. Dacă în perioada de dinaintea anilor 1660, aceste interese se concentrau mai ales în jurul proiectelor tehnologice destinate să aducă ameliorarea condiției căzute (deopotrivă vizând solul, plantele, mineralele, oamenii), începând cu perioada timpurie a Societății Regale, accentul s-a mutat de la preocupările de salvare spirituală către cele de tip experimental. Aceasta schimbare de atitudine este evidentă în cazul lui John Evelyn. John Evelyn (1620-1706) a fost un scriitor englez cu interese dintre cele mai diverse: de la grădinărit, la arte și organizarea unei biblioteci. Exemplul său este unul concludent pentru relația de continuitate dintre Cercul lui Hartlib și Societatea Regală, fiind deopotrivă asociat în anii 1650 cu Cercul dar fiind și unul dintre membrii fondatori ai Societății. La finalul anilor 1650, abordarea lui Evelyn asupra cultivării includea și o dimensiune morală a salvării religioase, în vreme ce în anii 1660 atenția sa

s-a îndreptat cu precădere către preocupările de tip experimental.

John Evelyn
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c3/JohnEvelyn1687.jpg

Cercetarea în acest sens e relativ săracă. Desigur, literatura de specialitate dedicată Cercului Hartlib este impresionantă dar, cu toate acestea, puține studii au fost dedicate exclusiv acestei probleme. Există unele studii dedicate problemei cultivării în secolul al XVII-lea (Law, 1985; Leslie, Raylor, 1992; Smith, 2004) dar nici unul concentrat pe problema evoluției practicii cultivării în Cercul lui Hartlib și la diferitele etape identificabile în relație cu aspectele dominante într-o anumită decadă.

Cultivare în Cercul lui Hartlib

Interesul manifestat de membrii Cercului Hartlib pentru cultivare se poate datora mai multor motive. Unul dintre aceste motive ar fi tradiția baconiană a experimentării, care a plasat în chiar centrul său studiul naturii. Dar contiuarea proiectului baconian al progresului cunoașterii a mers alături de crearea unui tip specific de etică a participării directe la transformarea lumii.[2] Stăruind asupra experimentării și asupra implicării directe în procesul de studiu al naturii Bacon a insistat ca oamenii, sub directa supravghere a lui Dumnezeu, să reconsidere această activitate și să o plaseze într-o nouă perspectivă: deși lungă și laborioasă, aceasta include promisiunea progresului și a prosperității.[3] Important, alături de studiul naturii, munca în natură (i.e. cultivarea naturii) a primit o nouă conotație. Adesea privită ca o consecință a Căderii, a început să fie reprezentată mai puțin ca o pedeapsă și mai degrabă ca o posibilitate de împlinire a condiției umane. După cum argumenta chiar Bacon,[4] în cazul în care cultivatorul naturii își organiza metodologic activitatea, în așa fel încât să își cultive deopotrivă pământul și sufletul, acesta putea aștepta recompensa divină. Îmbunătățirea pământului a fost plasată într-o nouă lumină din punct de vedere moral. În realitate, la începutul secolului al șaptesprăzecelea, sensul cuvântului "îmbunătățire" a primit noi conotații, dobândind implicații legale, religioase, morale și economice.[5]

Prin urmare, cultivarea în secolul al șaptesprăzecelea se bazează pe experiență directă și pe practică susținută. Toate rețetele de îmbunătățire a solului sunt rezultatul practicii (de cele mai multe ori personale) și acest lucru este reflectat în noile lucrări despre cultivare. Membrii Cercului Hartlib au criticat scrierile despre cultivare de până atunci (Pliniu cel Bătrân, Vergil, Columella) reproșându-le că nu au reușit să furnizeze o bază "experiemntală" și "rațională" pentru această practică. [6] Contrar, noua abordare a găsit inspirație în filosofia de tip experimental practicată de Francis Bacon, lucrările apărute în cadrul Cercului încercând să se conformeze programului baconian.[7] Ralph Austen chiar a compus o lucrare[8] bazată pe experimentele inlcuse de Bacon în capitolele IV, V și VI ale *Sylvei sylvarum*. [9]

Pe lângă acest caracter programatic și metodologic, membrii Cercului Hartlib au moștenit și aspectul deontologic al practicii experimentării. Cultivatorul experimental era convins că devotamentul său față de comunicarea rezultatelor cunoașterii alături de adoptarea unor procedure empirice riguroase făceau parte integrantă, în egală măsură, din codul său moral.

Cultivarea era o activitate prețuită în Eden și lui Adam i-a fost dat să îngrijească și să lucreze grădina. Iar plantele au fost primele lucruri animate pe care Dumnezeu le-a creat și singura sursă de hrană înainte de cădere.

> „În inocența sa lui Adam i-a fost dat să țină și să îngrijească o gradină de pomi fructiferi, Gen. 2.15. Și a luat Domnul Dumnezeu pe omul pe care-l făcuse și l-a pus în grădina cea din Eden, ca să o lucreze și să o păzească."[10] (Ralph Austen, *A Treatise of Fruit-Trees...* 1665, p. 22)

> „Dumnezeu, care este înțelepciunea însuși, a văzut că o grădină de pomi fructiferi este cel mai potrivit loc de pe fața pământului unde Adam, în starea sa de perfecțiune, să locuiască." (Ralph Austen, *A Treatise of Fruit-Trees...* 1665, p. 40)

Cultivând, încrucișând, altoind plante, într-un cuvânt îmbunătățind, omul își va ameliora și propria condiție. În această interpretare a Genezei accentul s-a mutat de la interesul pentru muncă la interesul pentru ameliorarea "materialului cultivat", în condițiile în care acesta din urmă va aduce salvarea religioasă. Acesta este motivul pentru care baconianismul a fost adecvat asteptărilor impuse de venirea Noului Mileniu.[11] În Noul Mileniu omul își va redobândi condiția originară și se va bucura din nou de Paradisul pe care Adam l-a pierdut. Cunoașterea grădinăritului devine un tip de cunoaștere importantă în acest context, dat fiind ca grădinăritul și cultivarea erau principalele ocupații prelapsariene.[12]

O altă sursă de inspirație era reprezentată de *Georgicele* lui Vergil.[13] Sfaturile referitoare la cultivare cuprinse în *Georgicele* au fost parcurse cu seriozitate, autorul fiind socotit o figură cheie în explorarea și investigarea lumii naturale. Varietatea temelor discutate în *Georgicele* a inspirat filosofia de tip natural și a încurajat devotamentul față de studiul filosofiei de tip experimental.[14]

În acest context nu este deloc surprinzător faptul că una dintre metodele prin care membrii Cercului Hartlib încercau să studieze natura era reprezentată de practica cultivării, ca o componentă a filosfiei experiemntale și, implicit, a filosofiei naturale. Cultivarea părea să fie activitatea care să îl apropie pe om cel mai mult de activitatea lui Adam în Grădina Edenului. Procesul cultivării dublat de accepțiunea sa ameliorativă deschidea interesante interpretări teologice. Dumnezeu este de acord să lase să ne vindecăm unele părți ale naturii căzute iar noile tehnologii sunt destinate să ajute procesul de ameliorare. Aceste tehnologii operează cu același material al Creației, intenționând să îmbunătățească procesul (al)chimic[15] al generării și al creșterii, motivul pentru care ele funcționează deopotrivă pentru sol, plante și ființe umane.

Trei etape distincte

În relație cu interesul manifestat de membrii Cercului față de acestă temă, am reușit să identific trei tipuri diferite de abordare asociate cu trei etape distincte.

Prima etapă (perioada de dinainte de 1650) este dominată de figura lui Gabriel Plattes (1600?-1644). El este primul dintre membrii Cercului care exprimă o viziune asupra cultivării văzută ca un proiect de ameliorare a materialului Creației (sol, plante, oameni).[16] Inspirat din tradiția alchimică, el consideră ameliorarea ca un proces de experimentare și de îmbunătățire tehnologică a materialului Creației. Plattes reformulează abordarea cultivării, promovând un nou tip de "știință integrată", în măsură să cultive deopotrivă pământul și sufletul omenesc. Plattes a dezvoltat o viziune proprie de tip experimental asupra cultivării, poziționând în chiar centrul ideii de ameliorare tema progresului tehnologic (un proiect bazat pe transmutații și schimbări ciclice (al)chimice). Contribuția lui Plattes constă în furmizarea unui număr de "tehnologii de ameliorare" pentru materialul Creației, tehnologii ale salvării, compatibile deopotrivă cu progresul economic și cu salvarea de tip religios.

Toți autorii care au scris în Cercul lui Hartlib despre cultivare în de-a doua etapă (1650-1660) (Ralph Austen, Walter Blith, Cressy Dymock, Robert Childe, John Beale, Richard Weston și, mai târziu, John Evelyn) îl menționează pe Plattes în lucrările lor cât și contrbuția sa la noul domeniu. În lucrările autorilor aparținând acestei etape se simt puternice accente milenariste (milenarismul este o altă temă de circulație în cadrul Cercului Hartlib). Autorii interesați de cultivare au continuat pe linia impusă de Plattes, aceea a experimentării tehnologice și a ameliorării materialului Creației, dar au adăugat experimente de altoire. În această etapă se poate observa un schimb de atenție de la experiementele cu metale și minerale, la cele cu precădere cu plante. Influența vergiliană este evidentă în această etapă. Aici se poate include o parte din activitatea lui Evelyn, cea cronologic asociată cu Războiul Civil (1642-1651). Datorită condiției sale aristocratice, Evelyn a fost ușor izolat în această perioadă, acesta fiind poate chiar unul dintre motivele în virtutea căruia se dedică studiului naturii și explorării posibilităților spirituale și practice ale cultivării și imaginează societăți hortulane în care se trăiește în perfectă armonie cu natura.

Cea de-a treia etapă (perioada de după 1660), asociată cu începuturile Societății Regale, este caracterizată doar într-o mică măsură de accente de ameliorare. Dacă *Elysium Britanicum* al lui Evelyn (scris la finalul anilor 1650) începe cu interpretarea sa personală asupra Genezei, accentul specific lucrărilor sale din anii 1660 (cum ar fi *Sylva* sau *Pomona*) este mai degarbă "științific" decât religios. Și aceasta este atmosfera pentru întregul grup. Austen, de pildă, își republică tratatul său despre pomi și îl dedică lui Robert Boyle, membru al Societății Regale.[17] Prima ediție a fost dedicată lui Samuel Hartlib.[18] În această ultimă etapă se trece de la tip de experimentalism ameliorativ la unul mai degrabă "științific".

John Evelyn și interesele sale hortualne și religioase

Către finalul anilor 1650 preocupările hortulane au început să se facă tot mai simțite în activitatea lui John Evelyn. Acesta compune o schemă horticulturală intitulată "The Plan for a Royal Garden" (Planul pentru o grădină regală – trad. mea) în care include "legi și privilegii hortulane, distracții hortulane, naturale, religioase, morale și politice" și diverse pasaje istorice

care evidențiază "frumusețea, splendoarea, îndestularea, încântarea și folosul universal al grădinilor" (trad. mea).[19]

Evelyn imaginează și un plan pentru o comunitate mică și selectă care să se retragă din societate și să creeze o grădină paradisiacă unde membrii săi să exploreze posibilitățile spirituale oferite de horticultură. Locuitorii acestei comunități s-ar ocupa de "filosofie naturală"[20] și ar experimenta lumea naturală după modelul exprimat de Bacon în *Sylva sylvarum* și în *Historia vitae et mortis*.[21] Membrii acestei comunități papradisiace ar forma o versiune georgică a Casei lui Solomon (acest lucru atrăgând atenția asupra influenței vergiliene care se resimte în această perioadă în viziunea lui Evelyn despre cultivare), o elită filosofică de ruraliști care se vor dedica experimentării și contemplării. Preocuparea pe care o dovedește Evelyn în această perioadă pentru recuperarea timpului și fascinația pentru grădinile paradisiace, alături de împlinirea spirituală care se regăsește în ele, sugerează faptul că acesta a fost influențat într-o oarecare măsură de mișcarea milenaristă care a persistat în întreaga decadă a anilor 1650.[22]

Lucrarea *Elysium Britannicum, or the Royal Gardens*[23] furnizează informații relevante pentru inflența milenaristă asupra lui Evelyn și pentru scopurile religioase asociate activității acestuia. Manuscrisul a fost completat în mai multe etape. Potrivit lui Ingram, Evelyn a început să lucreze la *Elysium* în anii 1650 și a continuat până la începutul-mijlocul anilor 1660.[24] Webster localizează lucrarea în anul 1657.[25] De asemenea, în corespondența lui Hartlib se regăsesc unele referințe directe la *Elysium*: Copy Extracts, ? to Hartlib, sent to Evelyn, September-November 1659, British Library Add. MSS 15948 ff. 71A-75B: 74B blank, [71A] Paris, 12 Sept. 1659; Letter, Hartlib to [John Evelyn], 24 sept 1659, [66B]; Letter, John Beale to Hartlib, 15 November 1659, 62/25/1A-4B, [62/25/3B].

Primul capitol al lucrării începe cu propria interpretare a lui Evelyn asupra Căderii:

> „Când {Dumnezeu} Atotputernicul i-a alungat pe strămoșii nostri din Paradis, amintirea acelui loc minunat nu era atât de șterasă dar, după primele încercări, și-au dat seama cât de nefericiți erau să trăiască fără Grădină. Și restul lumii nu era pentru ei decât Sălbăticie [adăugat pe pagina alăturată: și Dumnezeu le-a hărăzit această muncă pentru spălarea păcatelor lor]. Adam și-a învățat urmașii cum să mânuiască lopata atât de priceput încât, cu trecerea timpului, cu îngăduința cerurilor, omul a început să recupereze acea Artă și Strădanie, care mai înainte le-a fost revelată instantaneu, și să sporească roadele pământului pentru a-și bucura deopotrivă plăcerile și contemplarea, ca și nevoile lor și să își asigure hrana zilnică [adăugat pe pagină alăturată: deoarece {fără îndoială} chiar și în cea mai pură stare, ~~lucru~~ deși nu a fost nici un om {în sine} imperfect, totuși {~~chiar și~~} starea de perfecțiune trebuia descoperită prin străduane și se poate ca acum să nu mai existe și să își exercite natura și producția, ~~când~~ {până când} prin {ingenuitatea sa} ~~cultura~~ ar trebui cultivate prin astfel de ~~combinații și~~ aplicații {însoțiri} ~~și~~ combinații și experimente după cum cunoașterea sa {profundă} a naturii ~~ar~~ ar trebui să îl determine.]" (John Evelyn, *Elysium Britannicum, or the Royal Gardens*, 2001, p. 29) [26]

Prin intermediul grădinăritului și experimentării, în Noul Mileniu omul va fi restaurat în poziția sa de perfecțiune originară și se va bucura din nou de condiția pierdută. Cunoașterea practicii grădinăritului este un tip de cunoaștere foarte importană deoarece grădinăritul și cultivarea sunt cele două majore ocupații prelapsariene.

Deși teoria materiei prezentată de Evelyn pare a fi de inspirație alchimică[27], tehnicile de cultivare a pământului trimit la Bacon.

> „Focul său natural, numit Sulfur; Umiditatea și alimentația sa, Mercur; densitatea sa prin care întărește și încheagă lucrurile, Sarea. Acel Spirit Universal al Lumii, despre care se povestește mult dar se știe puțin datorită ignoranței sau invidiei unor autori, este considerat a fi o Chymical Chimœra." (John Evelyn, *Elysium Britannicum, or the Royal Gardens*, 2001, p. 37) [28]

În pasajul de mai jos se observă trimiterea direct pe care Evelyn o face la opinia lui Plattes exprimată în *A Discovery of Infinite Treasure*. În conformitate cu această teorie pământul are o dublă natură, una "celestă" și una "terestră" și această dublă natură trebuie temperată prin fertilizare. Diferitele tipuri de sol vor necesita diferite tipuri de compost. Cele care sunt predominant "celeste" au în compoziția lor grăsime de tip combustibil și, adăugarea compostului care, la rândul său, este cald, nu va face altceva decât să otrăvească pământul prin supraîncălzire. Prin opoziție, solurile care sunt mai degrabă "terestre" au predominant în compoziția lor grăsime de tip incombustibil și vor avea nevoie de fertilizatoare care să le încălzească și, astfel, să aducă la "un temperament bun".[29]

> „Alte soluri sunt fertilizate prin agitație din centru și prin încălzire, acolo unde este o combinație feminină, deoarece de multe ori composturile fierbinți și mult prea spirituale otrăvesc pământurile calde și colerice {așa cum vom dovedi} și, acea cantitate de Sare care face

> pământul rece și umed să fie roditor, îl va distruge pe cel opus așa cum Dr. : {Gabriel} Plott ne arată și, de aceea, acesta are nevoie de multă atenție pentru a direcționa varul, Sarea, Cenușa, Nisipul, Lutul și Marna [sunt?] [margine ruptă] acolo unde sunt portivite și pentru ce fel de utilizare." (John Evelyn, *Elysium Britannicum, or the Royal Gardens*, 2001, p. 69)

O discuție similară se regăsește la Bacon. În experimentele 537, 544, 564 din *Sylva sylvarum* Bacon discută relația dintre calitatea pământului (de a fi umed sau uscat) și tipul de plante pe care le poate genera. În experimentele 595-600 Bacon descrie ce tipuri de compost par să funcționeze pentru diferite tipuri de pământ, în experimentul 596, la care Evelyn face referire mai jos, descriind tipuri de combinații între diferite tipuri de compost în scopul de a face ca pământurile să fie cît mai roditoare. Merită precizat, de asemenea, faptul că în pasajul de mai jos, Evelyn mărturisește că dorește să urmărească sfaturile date de Bacon, acest lucru putând însemna că Evelyn își propune să refacă cel puțin unele dintre experimentele baconiene.

> „Dar pe lângă aceste composturi, Lordul Bacon (ale cărui sfaturi le vom urmări după cum ele apar în acest tratat) menționează un al doilea și merge până la al șaselea tip, cum ar fi combinarea mai multor tipuri de pământ, și împrăștierea lor peste alt pământ, cum ar fi calcarul, nisipul de mare, pământul de iaz cu pământ." (John Evelyn, *Elysium Britannicum, or the Royal Gardens*, 2001, p. 70)

După cum se vede, în aceast etapă, Evelyn asociază practicii cultivării, un dublu rol: acela de a experimenta (urmând într-o oarecare măsură linia metodologică impusă de Francis Bacon) și de a restaura poziția pe care omul a avut-o înainte de Cădere. Deși aspecte privind concepții referitoare la teoria materiei răzbat din mai toate capitolele *Elysiumului*, scopul asumat se asociază cu dorința de a reface o condiție pierdută.

Asocierea cu Societatea Regală

Societatea Regală încă de la înființarea ei a evitat controversele religioase sau politice și s-a concentrat pe probleme de tip experimental. O parte din membrii săi erau suporteri ai regimului parlamentar (Boyle, Goddard, Oldenburg, Petty, Wilkins) și o altă parte era reprezentată de oponenții acestora (Evelyn, Mornay, Wren, Brouncker, Charleton). Primul grup era format din puritani iar cel de-al doilea din anglicani. Un rol important a fost jucat de membrii care s-au devotat transformării Clubului Gresham într-o instituție de tip baconian. Printre aceștia se numărau Evelyn, Boyle, Petty, Oldenburg, Wilkins. În ceea ce privește interesul pentru cultivare, merită menționat faptul că Societatea a înființat, în 1664, un comitet intitulat Comitetul Societății pentru Georgice și Agricultură.[30] Comitetul a fost unul dintre cele mai active, având opt întâlniri în opt luni.[31] Comitetul și-a început activitatea prin a își identifica rațiunea de a fi, apoi, cerîndu-le membrilor să citească lucrări pe tema cultivării și a agriculturii. Pasul următor a fost să se găsească tot felul de probleme specifice diferitelor zone ale Britaniei în vedrea îmbunătățirii practicilor cultivării. Printre problemele discutate se numără transformarea pământurilor în terenuri arabile și pășuni, o temă care s-a bucurat de o publicație în *Philosophical Transactions* 1/ July 1665, 92-4. O altă temă se concentra în jurul unui proiect de scriere a unei istorii ale agriculturii, unii dintre membrii Comitetului colectând informații despre diferite culturi și plante.

În această etapă, Evelyn pare a se dedica și el proiectelor de experimentare cu scop "științific". Una dintre cărțile elaborate în această perioadă, *Sylva or a Discourse of Forest Trees and the Propagation of Timber in His Majesties Dominions*,[32] începe prin critica exprimată de Evelyn cu privire la lucrările tradiționale care au fost scrise pe tema cultivării.

> „Nu îi voi obosi pe iubitorii naturaliștilor nostri vechi repetându-le ceea ce al nostrum Verulam a spus cu privire la lucrările lor (deoarece eu le respect încercările grele și, pentru acest lucru, le sunt îndatorat) și nici nu le voi reproșa lui Pliniu, Porta, Cardano, Mizaldus, Cursius și altor nume măreț (ale căror lucrări le-am consultat cu sîrguință) cunoașterea pe care mi-au dat-o; dar trebuie să deplâng vremea pe care (în cea mai mare parte) și-o pierd în speculații, tratând acest subiect. Dar lumea acum știe și (Domnul fie lăudat) și-a revenit din acea servilă subordonare a nobilelor noastre facultăți acestor tradiții oarbe." (John Evelyn, *Sylva*..., 1664, Către cititor)

Cartea vorbește despre cultivarea pomilor și argumentează de ce această ocupație ar trebui să devină o componentă esențială în vederea îmbunătățirii terenurilor. Partea de final este dedicată rolului important pe care cultivarea pomilor l-ar putea avea pentru progresul țării.

O altă lucrare ce poate fi inclusă în această etapă este *Pomona or an Appendix concerning Fruit-Trees, In reation to Cider, The Making and several ways of Ordering it*. Aceată lucrare a fost atașată *Sylvei* chiar de la prima ediție a acesteia în 1664. *Pomona* tratează mai degrabă utilizările medicale pe care le pot avea diferite băuturi făcute din fructe. Consumarea cidrului este prezentată ca remediu în vederea tratării diverselor

afecțiuni medicale sau pentru prelungirea vieții.

> „Ca să nu mai laud efectele deosebite ale cidrului, care este cel mai bun, fără a îmbăta, pentru a anima în noi spiritul de insulari și, într-o cantitate anume să risipească splina, fără a face exces; mugurele fructului parfumează și purifică aerul din jur care (așa cum M. Beale bine observă în livezile sale de la Herefordshire) ajută la menținerea sănătății și prelungește viața." (John Evelyn, *Pomona*, 1664, p.3)

Prin procesul de fermentație spiritul inanimat al alcoolului încearcă să scape din condiția sa terestră în aer. Substanțele tangibile sunt transformate în și mai mult spirit și, astfel, scapă în aer. Dacă acest proces se produce prea repede, fermentația este compromisă.

> „În procesul de fermentație spiritele încearcă să scape din starea lor terestră și să se integreze în aer. ... Deși am ținut cald într-o oarecare măsură, cu toate acestea, unele spirite au avut libertatea de a se evapora. Nu ar fi făcut asta de bunăvoie cele care au fost în butoi[33] cu capacul descoperit; dar în primele 24 de ore ar fi început să fermenteze și încercarea mea ar fi fost compromisă. Deoarece, dacă aș fi mișcat acele spirite prea tare în alcool, ar fi cauzat fermentație înainte să pot înlătura orice parte din borhot. Secretul întregii încercări stă în aceasta, anume să lași cât mai multe spirite să se evapore și apoi alcoolul nu va fermenta înainte să înlături borhotul; dar, în același timp, să ții spiritele îndeajuns încât să cauzeze fermentație atunci când dorești." (John Evelyn, *Pomona*, 1664, p. 35)

Consumul de cidru va îmbunătăți condiția sănătății cuiva, contribuind și la prelungirea vieții și la ameliorarea condiției umane dacă procesul de fermentație este controlat. Spiritul înanimat al alcoolului are tendința naturală de a scăpa în aer și de a compromite materia tangibilă. Dacă procesul de fermentație nu este finalizat, atunci este ținut în corp și, prin mișcările sale, va cauza putrefacție. Dacă procesul de fermentație este controlat și complet, atunci corpul uman nu are nici un pericol de înfruntat dacă omul bea cidru. Același tip de mișcări ale spiritelor sunt prezente în teoria baconiană a materiei așa cum este expusă în *Sylva sylvarum*, experimentul 329.

Concluzii

În această lucrare am arătat că se pot identifica trei etape distincte în interiorul Cercului Hartlib în funcție de abordări diferite ale interesului membrilor Cercului pentru tema cultivării. Mai mult, am încercat să exemplific acest lucru pe cazul distinct al lui John Evelyn, activitate a căruia se poate încadra în două dintre cele trei etape, cea de-a doua și, respectiv, cea de-a treia. Felul în care John Evelyn a tratat tema cultivării se remarcă a fi fost sub diferite influențe: vergiliene, baconiene și hartlibiene însă influența baconiană pare a se distinge din punct de vedere metodologic și pare a se resimți în ambele etape. În anii 1650 lucrările lui Evelyn exprimă fascinația sa pentru salvarea ființei umane căzute, în vreme ce în anii 1660 pare a se concentra mai mult pe experimentare. Decada anilor 1650 este una mai degrabă spirituală și religioasă, în vreme ce activitatea lui Evelyn din perioada timpurie a Societății Regale stă sub semnul experimentalismului și empirismului.

Acknowledgement

Această lucrare a fost cofinanțată din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Cod Contract: POSDRU/159/1.5/S/140863, Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice. Rețea de cercetare multiregională (CCPE).

Note:

1. Orig. *husbandry* - termen fără corespondent clar în limba română; este un soi de disciplină referitoare la administrarea terenului/casei/domeniului/afacerilor, cuprinzând deopotrivă conotații politice, economice, morale, chiar magice și filosofice; desemnează o activitate controlată în vederea ameliorării condiției a ceva.
2. Oana Matei, *Macaria and the ethics of direct participation in the transformation of the world*, în *Societate și Politică*, 10/2011, p. 51-65.
3. Anthony Low, *The Georgic Revolution*, Princeton, Princeton University Press, 1985, p. 142.
4. Vezi Francis Bacon, *The Preface*, *Instauratio Magna* and *Distributio Operis*, în *The Works of Francis Bacon*, ed. James Spedding, Robert Leslie Ellis, Douglas Denon Heath, Stuttgart-Bad Cannstatt, Friedrich FrommannVerlag—Günther Holzboog, (abreviat SEH), 14 vols., vol I.
5. Andrew McRae, *Husbandry Manuals and the Language of Agrarian Improvement,* în *Culture and Cultivation in Early Modern England: Writing and the Land*, coord. Michael Leslie and Tinothy Raylor, Leicester, Leicester University Press, 1992, p. 35.
6. Ralph Austen, *A Treatise of Fruit-Trees...Whereunto*

is annexed Observations upon Sr F. Bacon's Natural History...The third impression, revised, with additions, etc., Oxford, William Hall for Amos Curteyne, 1665 (prima ediție a apărut în 1653), p. 165-6. Walter Blith, *The English Improver Improved or the Survey of Husbandry Surveyed. Discovering the Improueableness of all Lands: Some to be under a double and Treble others under a Five or Six Fould. And many under a Tenn fould, yea Some under a Twenty fould Improuement*, *The third impression much augmented*, London, 1653 (prima ediție a apărut în 1649), Scrisoarea de dedicație.

7. Charles Webster, *The Great Instauration. Science, Medicine and Reform 1626-1660*, London, Duckworth, 1975, p.470-1.

8. Ralph Austen, *Observations on Bacons Natural History as it concerns, Fruit-Trees, Fruits, and Flowers*, Oxford, 1658.

9. Francis Bacon, *Sylva sylvarum or a Natural History in Ten Centuries*, London, W. Lee, 1627.

10. Traducerea din limba engleză îmi aparține. Pentru Gen. 2.15 a se vedea *Biblia*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Institutului Biblic si de Misiune al BOR, 1994.

11. Hugh Trevor Roper, *Three Foreigners: The Philosophers of the Puritan Revolution*, in *Religion, the Reformation and Social Change*, coord. Hugh Trevor Roper, ediția a treia revizuită, London, Secker and Warburg, 1984, p. 253.

12. Graham Parry, *John Evelyn as Hortulan Saint*, în *Culture and Cultivation in Early Modern England: Writing and the Land*, coord. Michael Leslie, Tinothy Raylor, Leicester, Leicester University Press, 1992, p. 137-8.

13. A se vedea și Anthony Law, *op. cit*.

14. Michael Leslie, *The Spiritual Husbandry of John Beale*, în *Culture and Cultivation in Early Modern England: Writing and the Land*, coord. Michael Leslie, Tinothy Raylor, Leicester, Leicester University Press, 1992, p.168.

15. Newman și Principe argumentează că, până în secolul al XVIII-lea, actorii implicați nu făceau nici un fel de distincție între alcimie și chimie. Vezi William Newman, Lawrence Principe, *Alchemy vs. Chemistry: The Etymological Origins of a Historiographic Mistake*, în *Early Science and Medicine*, III, 1/1998, p. 32-65.

16. Lurările dedicate de Plattes problemei cultivării sunt: *A Discovery of Infinite Treasure*, London, 1639; *A Discovery of Subterraneall Treasure*, London, 1639; *The Profitable Intelligencer*, London, 1644, HP, PAM 1; *A Description of the Famous Kingdome of Macaria*, London, 1641, HP, PAM 07, 11.

17. Ralph Austen, *A Treatise of Fruit-Trees...Whereunto is annexed Observations upon Sr F. Bacon's Natural History...The third impression, revised, with additions, etc.*, Oxford, William Hall for Amos Curteyne, 1665.

18. Ralph Austen, *A Treatise of Fruit-Trees* ... prima ediție, 1653.

19. Letter, Hartlib to [John Evelyn], 24 sept 1659, [66A]; Letter, Hartlib to John Evelyn, 7 April 1660, British Library Add. MSS 15948 ff.98A-99B, [98B].

20. orig. "phylosophy naturall"

21. prima ediție, Io. Haviland, 1623.

22. Graham Parry, *op. cit.*, p. 137

23. Am folosit ediția lui John E. Ingram, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2001.

24. *Ibidem*.

25. Charles Webster, *op. cit.*, 138

26. traducerea respectă toate corecțiile, mențiunile, adnotările care apar în manuscris.

27. Argumente în favoarea influenței alchimice (paracelsiene) în teora materiei la Bacon au fost formulate de Graham Rees, *Francis Bacon's Semi-Paracelsian Cosmology*, în *Ambix*, XXII, 2/1975, p. 81-101; *Francis Bacon's Semi-Paracelsian Cosmology and the Great Instauration*, în *Ambix*, XXII, 3/1975, p. 163-173.

28. Evelyn descrie principiile Paracelsiene sulfur, mercur și sare. Sulful este agentul de legătură (conferind flamabilitate), între mercur si sare, între agentul transformativ și cel care dă formă și substanță (cel care conferă fixitate și noncombustibilitate). De asemenea, mercurul reprezintă spiritul (imaginația, judecata morală și facutățile mentale înalte), sulful reprezintă sufletul (emoțiile și dorințele) iar sarea reprezintă corpul.

29. Gabriel Plattes, *A Discovery of Infinite Treasure*, p. 30-40.

30. Society's Georgical or Agricultural Committee (vezi The Royal Society Archives, Domestic Manuscripts, vol. 5, nos. 63, 64, and 65).

31. Michael Hunter, *Establishing the New Science; The Experience of the Early Royal Society*, Woodbridge, Boydell Press, 1989, p. 84.

32. John Evelyn, *Sylva, Or a Discourse of Forest-Trees, and the Propagation of Timber in His Majesties Dominions As it was Deliver'd in the Royal Society the 15th of October,1662, upon Occasion of certain Queries Propounded to that Illustrious Assembly, by the Honorable the Principal Officers, and Commisioners of the Navy. To which is annexed Pomona Or, An Appendix concerning Fruit-Trees in realtion to Cider; The mMaking and several ways of Ordering it, Published by express Order of the Royal Society. Also Kalendarium Hortense;Or, Gard'ners Almanac; Directing what he is to do Monethly throughout the Year,* London, Printed by Jo. Martyn, and Ja. Allestry, Printers to the Royal Society, and are to be sold at their Shop at the Bell in S. Paul's Church yard, 1664. Cartea se reeditează în 1670, 1679 și 1706 și postum în 1707 și 1729.

33. Orig. *hogshead*, o măsură pentru vin, egală cu aproximativ 238,7 litrii sau pentru bere, egală cu 245,5 litri).

Bibliography:

Austen, Ralph. *A Treatise of Fruit-Trees ... Togeather with The Spiritual use of an Orchard*. Oxford, Tho Robinson, 1653, 97+41 p.

Austen, Ralph. *A Treatise of Fruit-Trees...Whereunto is annexed Observations upon Sr F. Bacon's Natural History...The third impression, revised, with additions, etc.* Oxford, William Hall for Amos Curteyne, 1665, 408 p.

Austen, Ralph. *Observations on Bacons Natural History as it concerns, Fruit-Trees, Fruits, and Flowers*. Oxford, 1658, 46 p.

Bacon, Francis. *The Preface*, *Instauratio Magna* and *Distributio Operis*. În: *The Works of Francis Bacon*, ed. James Spedding, Robert Leslie Ellis, Douglas Denon Heath. Stuttgart-Bad Cannstatt, Friedrich FrommannVerlag—Günther Holzboog, 14 vols., vol I, 844 p.

Bacon, Francis. *Sylva sylvarum or a Natural History in Ten Centuries*. London, W. Lee, 1627, 266+47p.

Bacon, Francis. *Historia vitae et mortis.* Io. Haviland, 1623, 454 p.

Blith, Walter. *The English Improver Improved or the Survey of Husbandry Surveyed. Discovering the Improueableness of all Lands: Some to be under a double and Treble others under a Five or Six Fould. And many under a Tenn fould, yea Some under a Twenty fould Improuement*, *The third impression much augmented*. London, 1653, 274 p.

Evelyn, John. *Sylva, Or a Discourse of Forest-Trees, and the Propagation of Timber in His Majesties Dominions As it was Deliver'd in the Royal Society the 15th of October,1662, upon Occasion of certain Queries Propounded to that Illustrious Assembly, by the Honorable the Principal Officers, and Commisioners of the Navy. To which is annexed Pomona Or, An Appendix concerning Fruit-Trees in realtion to Cider; The Making and several ways of Ordering it, Published by express Order of the Royal Society. Also Kalendarium Hortense; Or, Gard'ners Almanac; Directing what he is to do Monethly throughout the Year*. London, Printed by Jo. Martyn, and Ja. Allestry, Printers to the Royal Society, and are to be sold at their Shop at the Bell in S. Paul's Church yard, 1664, 120+83 p.

Evelyn, John. *Elysium Britannicum, or the Royal Gardens*. Ed. John E. Ingram, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2001, 496 p.

Hunter, Michael. *Establishing the New Science; The Experience of the Early Royal Society*. Woodbridge, Boydell Press, 1989, xiv+382 p.

Leslie, Michael. *The Spiritual Husbandry of John Beale*. În: *Culture and Cultivation in Early Modern England: Writing and the Land*, coord. Michael Leslie, Tinothy Raylor, Leicester, Leicester University Press, 1992, p.151-172.

Low, Anthony. *The Georgic Revolution*. Princeton, Princeton University Press, 1985, 382 p.

Matei, Oana. *Macaria and the ethics of direct participation in the transformation of the world*. În: *Societate și Politică*, 10/2011, p. 51-65.

McRae, Andrew. *Husbandry Manuals and the Language of Agrarian Improvement*. În: *Culture and Cultivation in Early Modern England: Writing and the Land*, coord. Michael Leslie, Tinothy Raylor. Leicester, Leicester University Press, 1992, p. 35-62.

Newman, William; Principe, Lawrence. *Alchemy vs. Chemistry: The Etymological Origins of a Historiographic Mistake*. În: *Early Science and Medicine*, III, 1/1998, p. 32-65.

Parry, Graham. *John Evelyn as Hortulan Saint*. În: *Culture and Cultivation in Early Modern England: Writing and the Land*, coord. Michael Leslie, Tinothy Raylor, Leicester, Leicester University Press, 1992, p. 130-150.

Plattes, Gabriel. *A Discovery of Infinite Treasure*. London, 1639, 92 p.

Plattes, Gabriel. *A Discovery of Subterraneall Treasure*. London, 1639, 60p.

Plattes, Gabriel. *The Profitable Intelligencer*. London, 1644, HP, PAM 1.

Plattes, Gabriel. *A Description of the Famous Kingdome of Macaria*. London, 1641, HP, PAM 07.

Rees, Graham. *Francis Bacon's Semi-Paracelsian Cosmology*. În: *Ambix*, XXII, 2/1975, p. 81-101.

Rees, Graham. *Francis Bacon's Semi-Paracelsian Cosmology and the Great Instauration*. În: *Ambix*, XXII, 3/1975, p. 163-173.

Trevor Roper, Hugh. *Three Foreigners: The Philosophers of the Puritan Revolution*. În: *Religion, the Reformation and Social Change*, coord. Hugh Trevor Roper, ediția a treia revizuită, London, Secker and Warburg, 1984, p. 237-293.

Webster, Charles. *The Great Instauration. Science, Medicine and Reform 1626-1660*. London, Duckworth, 1975, xvi+630 p.

Biblia, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, 1994.

Letter, Hartlib to [John Evelyn], 24 sept 1659, [66A]; Letter, Hartlib to John Evelyn, 7 April 1660, British Library Add. MSS 15948 ff.98A-99B, [98B].

Copy Extracts, ? to Hartlib, sent to Evelyn, September-November 1659, British Library Add. MSS 15948 ff. 71A-75B: 74B blank, [71A] Paris, 12 Sept. 1659.

Letter, Hartlib to [John Evelyn], 24 sept 1659, [66B].

Letter, John Beale to Hartlib, 15 November 1659, 62/25/1A-4B, [62/25/3B].